

**БАНК СОҲАСИДА РИСКЛАРНИ БОШҚАРИШ ТУШУНЧАСИНИНГ
НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ****Хасанова Хамида Хайдаралиевна**

*Ислом Каримов номидаги ТДТУ Олмалик филиали катта ўқитувчиси,
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари
университети, “Ахборот коммуникация технологиялари соҳасида иқтисодиёт”
кафедраси тадқиқотчиси,*

Аннотация: *Мазкур мақолада банк рисклари ва уларни бошқариши масаласига доир маълумотлар келтирилган. Рискларнинг таърифлари, турлари ва рискларни назорат қилиш каби тушунчаларнинг моҳияти ёритилган, натижада банк рискларини бошқаришни ҳар томонлама ўрганиш имконини берганлиги ёритиб берилган.*

Таянч сўзлар *банк рисклари, банк фаолияти, рискларни баҳолаш, рискларни назорат қилиш, ички ва ташқи рисклар.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются банковские риски и управление ими. Объясняются определения, виды рисков и сущность такого понятия, как контроль риска, в результате поясняется, что это позволило комплексно изучить управление банковскими рисками.*

Ключевые слова: *банковские риски, банковская деятельность, оценка рисков, контроль рисков, внутренние и внешние риски.*

Abstract: *This state deals with banking risks and their management. Definitions, types of risks and the essence of such a concept as risk control are explained, as a result it is explained that this made it possible to comprehensively study banking risk management.*

Key words: *banking risk, risk assessment, control risk, internal and external risk.*

Банк фаолиятига рисклар ҳажмининг ортиб бораётганини ҳисобга олиб, ҳозирги босқичда банк рискларини бошқариш муаммоси муҳим ҳисобланади. Ўз фаолиятида банклар барча муҳим рискларни аниқлайдилар ва уларни доимий равишда баҳолайдилар. Самарали рискни баҳолаш харажатларни фойда билан солиштиришдан иборат бўлиб, ўлчанадиган ва ўлчаб бўлмайдиган риск омилларини ҳисобга олинади. Рискларни баҳолаш жараёни банкнинг қайси рискларни бошқариши ва бошқариши мумкин эмаслигини ҳам аниқлайди. “Риск” тушунчаси банк фаолиятига келганда энг асосий калитлардан биридир, чунки бу соҳада рисксиз операция деярли мавжуд эмас. Рискларнинг банк тизими фаолиятига таъсирини баҳолашнинг алоҳида аҳамияти кутилмаган вазиятларда намоён бўлади. Риск ҳодисанинг натижасини олдиндан аниқлаш мумкин бўлмаганда пайдо бўлади ва ривожланиш вариантлари орасида албатта ноқулай вариант мавжуд. Банк ишида бу одатда қандайдир йўқотишдир. Шунингдек, банк нафақат муайян банк рискларига, балки ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект фаолиятида мавжуд бўлган умумий рискларга ҳам дучор бўлиши ҳам муҳимдир. Шу муносабат билан рискларни бошқариш ҳар қандай банк

назоратида алоҳида аҳамиятга эга, чунки бу нафақат йўқотишларнинг олдини олиш, балки қўшимча даромад олиш усули ҳамдир.

Шунингдек банк рискларини, бизнинг фикримизча, микро ва макро даражада банк рискларини бошқаришни фарқлаш мақсадга мувофиқдир. Макро даражада, банк тизими даражасида ҳам банк рискларига таъсир қилишнинг асосий механизмлари куйидагилардан иборат: капиталнинг минимал миқдори, капиталнинг таркиби ва етарлилиги қоидаларига қўйиладиган талаблар, молиявий аҳвол ва умумий рисклар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш талаблари. Банк тизими, рискни миқдорий баҳолашга доир меъёрий талаблар ва бошқалар. Банк муассасалари даражасида ташқилардан ташқари, рискларни назорат қилишнинг ички механизмлари қўлланилади. Уларга ички моделлар, рискларни баҳолаш ва рискларни назорат қилиш усуллари, шунингдек, банк муассасаларининг рискларни бошқаришнинг ташкилий тузилмаси, норматив-ҳуқуқий ёрдам, ходимларнинг малакаси ва бошқалар киради. Буларнинг барчаси банк рискларини бошқариш тизимини ташкил этади.

Банк рискларини ички ва ташқи рискларга бўлиб ўрганиш мумкин: ички ва ташқи рисклар.

Ички рисклар - бу банкларнинг ўз фаолиятдан келиб чиқадиган ва уларнинг фаолиятига боғлиқ бўлган рисклардир. Бу бевосита банкнинг асосий ва қўшимча фаолияти бўйича зарарларидан иборат.

Ташқи рисклар - бу банк муайян мижознинг фаолияти билан боғлиқ бўлмаган рисклардир. Бунга мисол қилиб, инқилоб, миллийлаштириш, чет элда тўловларни тақиқлаш, қарзларни консолидация қилиш, импорт лицензияларни бекор қилиш, мамлакатдаги иқтисодий аҳвол ва табиий офатлар кабилардир.

Банк таваккалчилигини бошқаришнинг концептуал асосларини тадқиқ этиш унинг илмий қоидаларини, хусусан, иқтисодий моҳияти ва мазмунини, функциялари, тамойиллари ва усулларининг хусусиятларини тизимли ёритмасдан туриб, фалсафий нуқтаи назардан батафсил тушунмасдан мумкин эмас. Шунингдек, иқтисодий муносабатларнинг ушбу соҳасини тадқиқ қилиш учун шаклланган назарий ва услубий воситалар мавжуд эмас.

Хорижий ишларда асосан банк рискларини бошқаришни ўрганиш қўлланилган. Бундан ташқари, олимлар асосан “рискларни бошқариш” таърифини талқин қилишга эътибор беришган. Шундай қилиб, олимларнинг аксарияти ҳали ҳам “рискларни бошқариш”, “банк рискларини бошқариш” тушунчаларини “рискларни бошқариш” билан аниқлайдилар. Шунинг учун биз “рискларни назорат қилиш” тушунчаси ҳақида батафсилроқ тўхталамиз. “Риск” тоифасининг иқтисодий мазмунини талқин қилишнинг хилма-хиллигини ҳисобга олиб, “рискларни бошқариш” тушунчасини аниқлаш учун бир нечта йўналишларни ажратиш мумкин.

Биринчи йўналиш бу, “рискларни назорат қилиш” таърифини риск билан боғлиқ йўқотишларни камайтириш жараёни сифатида аниқлашни ўз ичига олади. Иқтисодий энциклопедияда “рискларни назорат қилиш” тушунчаси корхона, ташкилот, муассасанинг муқобил танлов ноаниқлигини бартараф этишга, риск натижасида

етказилган йўқотишларни камайтиришга қаратилган фаолияти сифатида таърифланади.

Иккинчи йўналишда “рискларни назорат қилиш” тушунчасини рискга таъсир қилиш усуллари мажмуаси сифатида изоҳланади, шунингдек рискларни минималлаштиришга алоҳида урғу берилган

Учинчи йўналишда “рискни бошқариш” тушунчасини маълум бир боғлиқ босқичлар жараёни сифатида белгилаганлар, яъни рискларни назрат қилиш тушунчасини аниқлаш, баҳолаш, назорат қилиш ва риск позицияларини кузатишга қаратилган жараён сифатида кўриб чиқилган.

Ўзбекистон Миилий банкининг меъёрий ҳужжатларига кўра “рискларни назорат қилиш – бу банк рискларини аниқлайдиган, уларнинг ҳажмини баҳолайдиган, уларни кузатадиган ва риске позицияларини назорат қиладиган, шунингдек рисклар ўртасидаги муносабатни ҳисобга оладиган жараёндир”.

Бизнинг фикримизча, замонавий ахборот иқтисодиёти шароитида молиявий ахборотни узатиш ва қайта ишлаш билан боғлиқ рисклар биринчи ўринда туради. Бу банклар энди фақат технологик рискларга дучор бўлади дегани эмас. Аксинча, энди ҳар бир анъанавий банк рисқи ахборот технологиялари компонентига эга. Бирок, бугунги кунда банк рискларининг ҳеч қандай таснифи ўзининг иқтисодий маъносида ахборот рисқини акс эттирмайди. Рискларни бошқариш тартиб-қоидалари эса бозор конъюнктурасидаги ўзгаришларни акс еттириш, янги банк маҳсулотларини жорий етиш, ташкилий тузилмани такомиллаштириш ва ахборот тизимларини ривожлантириш мақсадида доимий равишда қайта кўриб чиқиш ҳисобланади.

Банк бошқарувида назорат қарорлари жуда рисқли, олдиндан айтиш қийин, чунки молиявий соҳа нафақат ижтимоий ва иқтисодий, балки сиёсий омилларга ҳам таъсир қиладди. Шундай қилиб, миллий ва жаҳон бозорлари талабларига жавоб берадиган рисқни самарали бошқариш муаммоси банк институтлари фаолиятидаги аҳамияти бўйича биринчи ўринлардан бирини эгаллайди.

Банк рискларини ҳисоблаш мураккаб ёки ўзига хос бўлиши мумкин. Ҳисоблаш мақбул риск ва мумкин бўлган йўқотишлар миқдори ўртасидаги боғлиқликни топишга асосланган. Мураккаб риск - бу барча турдаги фаолият учун банк маблағларини йўқотишнинг умумий эҳтимоли. Хусусий риск - танланган усуллар ёрдамида эмпирик тарзда ўлчанадиган маълум бир операция учун йўқотишларни олиш. Йўқотишлар эҳтимолини ҳисоблашнинг учта усули мавжуд: аналитик, статистик, эксперт. Статистик усул катта вақт оралиғидаги статистик қаторларни кўриб чиқади. Эксперт усули - бу банк мутахассисларининг фикрларини тўплаш ва рейтингларни тузиш. Аналитик усул - бу санаб ўтилган ҳисоблаш усулларида фойдаланган ҳолда риск зоналарини таҳлил қилишдан иборатдир.

Шундай қилиб, банк рискларини бошқаришнинг иқтисодий моҳиятини тушуниш, ва унинг ўзига хос хусусиятлари ва банк фаолиятидаги ўрнини аниқлаш учун иқтисодиётнинг асосий ишланмаларидан фойдаланилди, уларнинг

тизимлаштирилиши банк рискларини бошқариш концепсиясига комплекс ёндашувни шакллантириш ва уни ҳар томонлама ўрганиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сонли Фармони
2. Балабанов И.Т., Риск менеджмент: Учебное пособие. М.: Финансы и статистика, 2002.
3. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учебное пособие / В.М.Гранатуров. М.: “Дело и Сервис”, 2002. 150 с.
4. Иминова, Н.А., анд Абдутурапова Д.Ф. "Приоритетные направления управления экономическими рисками в сфере связи и информатизации в процессе формирования информационного общества в Узбекистане" (2018): 184.
5. Лаврушин О. И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике // Банковское дело. - 2003. - № 7. - С. 2-7.
6. Банковские риски: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушин, Н.И. Валенцева. - 3-е изд., перераб. и доп. «КноРус», 2015. 292 с.
7. Кабушкин С.Н. Управление банковским кредитным риском. М.: Новое знание, 2005.
8. Т.Ильина, Б.Тусупбаева «О классификации банковских рисков»/Общество и экономика, 9, 2018.
9. Економічна енциклопедія: у 3-хт.[під.заг.ред.С.В.Мочерного, О.А.Устенка та н.]Київ:Академія, 2001, 848 с.
10. Хасанова Хамида Хайдаралиевна. Хавф даражасини баҳолаш усуллари. Журнал «Интернаука» № 18 (147), часть 3, 2020 г.